

Я.О. Тивончук,
аспірант,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС І КОН'ЮНКТУРИ СВІТОВОГО РИНКУ

Розглянуто принципи формування і регулювання ринку молока й молокопродуктів у країнах ЄС. Проаналізовано основні напрями розвитку організації виробництва, інфраструктури, матеріально-технічної бази, співпраці фермерів з організаціями споживачів, а також проблеми врівноваження пропозиції і попиту, компенсації фермерам втрат доходів та підвищення конкурентоспроможності продукції.

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) ставить відповідні вимоги щодо механізму функціонування ринків продовольства взагалі, і молока і молокопродуктів зокрема.

Європейський Союз стає провідним гравцем на світовому ринку молока і молокопродуктів і розвиває тісні зв'язки в усьому світі у пошуках гідної відповіді на виклики світової фінансово-економічної кризи. Це зумовлює необхідність всебічного вивчення спільної аграрної політики ЄС, передового досвіду в країнах Європейського союзу у цій сфері з метою подальшого реформування галузей, що формують ринок молока і молокопродуктів в Україні. Теоретико-методологічні аспекти, які пов'язані з економічним аналізом процесів, що відбувалися у сільському господарстві об'єднаної Європи у другій половині ХХ ст. і перші роки ХХІ ст., особливо у галузях, які формують ринок молока і молокопродуктів є досі маловивченими в Україні.

Метою статті є вивчення передумов та особливостей формування і розвитку ринку молока і молокопродуктів у країнах Європейського союзу в контексті Спільної аграрної політики ЄС і кон'юнктури

світового ринку, визначення основних принципів нової САП ЄС щодо розвитку ринку молока та молокопродуктів і факторів, які забезпечують ріст конкурентоспроможності молокопродуктів.

Світовий ринок молока і молочної продукції рівно ж як і Європейського союзу не одне десятиліття характеризується стійкою тенденцією до зростання обсягів виробництва. 2008 р. світове виробництво молока становило 692,7 млн т, що на 15 млн т, або 2,2 % більше ніж у 2007 році [4].

Світове споживання рідких молочних продуктів, за виключенням соєвих напоїв і замінників молока 2008 р. досягло рекордного показника — 258 млрд літрів. За останні чотири роки сукупні темпи річного росту споживання молока й інших рідких молочних продуктів у світі становило 2,4 % [8].

За результатами досліджень компанії Тетра Пак щорічний сукупний ріст світового споживання молока та інших рідких молочних продуктів в найближчі три роки становитиме 2,2 відсотка. Вагомий подальший ріст споживання молока на світовому ринку відбувається в країнах, що розвиваються. На них припадає майже 96 % зростання світового споживання. Лідерами за темпами росту на світовому ринку молочних продуктів — 95,8 відсотка за останні чотири роки — є Індія, Пакистан, Китай та Близький Схід. Швидкий ріст споживання молока й інших рідких молочних продуктів у зазначених країнах обумовлюється збільшенням чисельності населення, ростом доходів, доступністю молочних продуктів.

В країнах Європейського Союзу регулювання розвитку ринку молока і молокопродуктів здійсню-

ється САП ЄС. Спільна аграрна політика — це досить складний механізм, який охоплює сотні регулювань на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва, а також переробки і реалізації продукції.

Цілі та загальні принципи функціонування спільної аграрної політики були закладені в Римській угоді 1956-го року. 1957 року шестеро членів-засновників Європейського союзу — Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург і Нідерланди — підписали Римський договір, який затвердив Спільну аграрну політику як основоположну політику Європейського союзу 1950-х років — попередника нинішнього ЄС. Стаття 33 договору визначає його цілі так: підвищити продуктивність сільського господарства шляхом підтримки технічного прогресу; забезпечити раціональний розвиток сільськогосподарського виробництва й оптимальне використання його засобів, зокрема праці; забезпечити прийнятний життєвий рівень для сільськогосподарської спільноти, зокрема через зростання індивідуальних заробітків людей, зайнятих у сільському господарстві; стабілізувати ринки; забезпечити доступність ресурсів; нарешті, забезпечити, щоб ресурси доходили до споживачів за доступними цінами. Для досягнення зазначених цілей Комісія Європейського співтовариства у червні 1960 року оприлюднила три головні керівні принципи: єдиний ринок — усунення бар'єрів для вільного руху сільськогосподарських продуктів між державами-членами; перевага співтовариства — пріоритет має віддаватися продукції держав-членів ЄС; фінансова солідарність — вартість політики повинна розраховуватися для ЄС як єдиного цілого, а не для окремих держав-членів.

1962 р. держави-члени домовилися втілювати ці принципи в життя за допомогою трьох механізмів, які повинні були зберігати ціни на аграрну продукцію, що її постачали фермери в країнах-членах співтовариства:

захист від низьких внутрішніх цін за допомогою системи закупівлі надлишків продукції фермерів, коли ціни падають нижче погодженої «гарантованої ціни» на європейському ринку;

захист від низьких цін на імпорту за допомогою системи квот на імпорту та податків на імпорту аграрну продукцію, коли світові ціни падають нижче погодженої ціни;

субсидії для забезпечення низьких експортних цін через систему відшкодування збитків за експорт сільськогосподарської продукції, коли світові ціни падають нижче погодженої ціни. Ринкова та цінова політика неминуче стали ядром аграрної політики ЄС. Була введена система непрямой підтримки доходів фермерів, оплачуваної європейськими платниками податків через бюджет ЄС та європейськими споживачами через підвищені ціни, які встановлені на імпорту сільськогосподарські товари [3]. Осно-

вні заходи спільної аграрної політики, що здійснювалися протягом 1960—1980-х років перебували в процесі змін і спрямовувались на запровадження механізмів ефективного функціонування сільського господарства в межах як Євросоюзу, так і національних економік, щодо формування і розвитку ринку молока.

Хронологічно і сутнісно щодо формування і розвитку ринку молока основні заходи аграрної політики ЄС були такими: 1982 р. вводились граничні обсяги виробництва молока; 1984 р. було введено квотування щодо обсягів закупівлі молока; 1986 р. зменшувались квоти на молоко та запроваджувались інтервенційні закупки молокопродуктів; 1988 р. прийнято першу комплексну програму, якою передбачено структурні зміни у сільському господарстві, в тому числі і в молокопродуктовому підкомплексі. В рамках комплексної програми були введені «сільськогосподарські стабілізатори» щодо виробництва сільгосппродукції, зокрема:

максимальні гарантовані квоти виробництва, вихід за які автоматично знижував підтримку,

бюджетна дисципліна (видатки затверджувались в розмірі 3/4 середнього зростання ВВП);

зниження інтервенційних цін і закупівель.

За нижчої світової ціни при імпорту стягувався компенсаційний збір, який піднімав її до мінімального рівня, зафіксованого на території ЄС. У такий спосіб підтримувалась конкурентоспроможність аграрної продукції, в тому числі молока і молокопродуктів.

Структурна політика спрямовувалась на розвиток організації виробництва, оптимізації торгових потоків і розвитку територій. Для поліпшення організації виробництва органи ЄС сприяли впровадженню досягнень науки і техніки, методів економії сировини, води й інших ресурсів, підвищенню освітнього рівня сільськогосподарських працівників. Набули розвитку мережі консультаційних центрів, здійснювались компенсації фермерам з виплати відсотків по банківських кредитах та інших інвестиційних зобов'язаннях. З метою оптимізації торгових потоків і розвитку збуту продукції поліпшувались інфраструктура та матеріально-технічна база комбінатів переробки молока, фабрик його упаковки, складів-холодильників, заохочувалось створення кооперативних об'єднань з метою налагодження співпраці фермерів з організаціями споживачів.

Протягом 70-х та 80-х років прагнення досягти самодостатності в основних продовольчих товарах, в тому числі молока і молокопродуктів було в основному досягнуте, але субсидування прив'язане до виробництва стало жертвою свого власного успіху (EUROPEAN COMMISSION, 2004). Почали з'являтися побічні негативні ефекти, неефективне та високозатратне виробництво; ускладнена струк-

турна адаптація; в невідповідному становищі знаходились споживачі з низькими доходами; вигоду мали головним чином тільки великі ферми, тоді як малі мали незначну вигоду (так як вигода розподілялась на гектар та на кількість виробленої продукції); торговельні конфлікти як із багатими, так і з бідними країнами [3].

У 80-і роки ЄС вів боротьбу з постійними надлишками основних сільськогосподарських продуктів. Деякі з них експортувались за допомогою експортних субсидій, а інші потрібно було реалізовувати на ринках ЄС.

Фінансова солідарність передбачала спільну оплату видатків, пов'язаних з реалізацією спільної агрополітики. Для цього розроблялися схеми регулювання ринків окремих видів сільгосппродукції, зокрема по відношенню до тих, де спостерігалось перевиробництво (зерно, цукор, молоко). Для них вводились гарантовані або інтервенційні ціни. ЄС гарантував мінімальну ціну, за якою товар скуповувався визначеними структурами, що відповідали за надлишок і могли реалізувати їх, поки ціна на відкритому ринку має технологію до зростання. Для стримування перевиробництва використовувалась система квот. Бонуси вводилися, коли міжнародні зобов'язання не дозволяли ЄС установлювати імпортне мито, а світові ціни виявлялися нижчими за собівартість продукції. За їх допомогою ціни знижувалися до світових, розміри виплат залежали від виробничих витрат, обсягів виробництва.

Щоб зрівноважити пропозицію та попит і водночас компенсувати фермерам втрати доходів та підвищити значимість захисту навколишнього середовища на додаток до стабілізаторів були запроваджені інтенсифікаційні та диверсифікаційні схеми (FEARNE, 1997).

Оскільки вжиті стабілізатори не вирішували проблем, що накопичилися в спільній аграрній політиці, виникла необхідність у березні 1999 року прийняти «Програму Агенда — 2000» розраховану на період 2000—2006 рр., якою передбачувалось відстрочити до 2006 р. реформу молочної галузі; збільшити квоту виробництва молока на 1,2 % на два роки для країн, які мають дефіцит цієї продукції, а з 2005 р. — ще на 1,2 % для інших членів співдружності [1].

Ціль цих змін зводилась до забезпечення відповідного рівня прибутків товаровиробників, зайнятих у сільському господарстві, зниження фіксованих, в тому числі інтервенційних цін на окремі види продукції, що компенсувались нормативним субсидуванням із розрахунку на площу сільгоспугідь під окремі культури, а також поголів'я худоби.

Загалом, аграрна політика ЄС передбачала низку дійових нормативно-правових та економічних механізмів, що забезпечувала втілення необхідних норм і стандартів ЄС, раціональний розподіл матеріально-

фінансових ресурсів, запобігання шоку та раціональне функціонування Співдружності у новому форматі взаємовідносин держав-членів. Вона сприяла стабілізації функціонування ринку молока і молокопродуктів в країнах ЄС.

За останні два роки в кон'юнктурі ринку молока і молокопродуктів країн Європейського Союзу відбулися суттєві зміни. Після рекордного зростання цін на молочну продукцію у другій половині 2007 року їх стали поступово знижувати. Ця тенденція збереглася і 2009 року. Ціни зменшилися з 0,30—0,40 євро за 1 літр молока до 0,24 євро в середньому по ЄС, причому в ряді країн ціни становлять 0,20—0,21 євро за літр. Падіння цін спричинило зменшення прибутків виробників молока, ряд масових акцій протесту виробників молока [2].

Фермери виступають за зменшення квот на виробництво молока на 2009—2010 маркетинговий рік на 5 %. Зменшення пропозиції на ринку, на їхню думку, має сприяти зростанню ціни на продукцію.

На 2007—2008 маркетинговий рік обсяг квот становив 139,6 млн тонн на постачання молока на молокопереробні підприємства і 3,4 млн тонн — на прямий продаж споживачам.

18 березня 2008 року Рада Міністрів з питань сільського господарства і рибальства ЄС кваліфікованою більшістю схвалила підвищення квот на виробництво молока на 2 % з 1 квітня 2008 року.

Восени 2008 року були схвалені зміни до сільськогосподарської політики ЄС, відповідно до яких з 2009 року квоти на виробництво молока повинні збільшуватися щорічно на 1 % до їх повної ліквідації з 2015 року.

Європейська комісія в липні 2009 року піддала різкій критиці ситуацію в молочній галузі Європейського Союзу. Автори спеціального дослідження настійно наполягають на необхідності підвищення конкурентоспроможності структур, які формують ринок молока і молокопродуктів, оскільки нинішній механізм регулювання виробництва молока і молокопродуктів і забезпечення ними споживачів в ЄС виявився неефективним. Створюються перепони для вигідного споживачам зниження цін, падає попит на молочні продукти і знижуються темпи поживлення ринку молока і молокопродуктів. Так, вартість масла у 2009 році в порівнянні з кінцем 2007 року знизилася на 39 %, ціна сухого знежиреного молока і сиру — на 49 і 18 % відповідно. Разом з тим, споживачі не відчували такого значного падіння рівня цін. В аналогічний період ціна на зазначені продукти в роздрібній торгівлі знизилася лише на 2 % [5].

У запропонованому Комюніке для Європарламенту та Ради Європи щодо ситуації на ринку молока (липень 2009 р.) міститься ряд заходів для покращення ситуації на ринку молока в ЄС. Так,

---

Європейська комісія запропонувала продовжити на один рік (до кінця 2010 року) надання державної допомоги приватним сховищам масла, продовжити до кінця лютого 2010 року інтервенції на ринку масла та вершків, продовжити відшкодування при експорті молочної продукції тощо. Обнадійливі заходи прийнято у рамках програми «Yelth Check» (молочний пакет), однак вони будуть введені в дію лише з 2010 року [6].

Слід відзначити, що наразі і світовий ринок молока і молокопродуктів характеризується слабкою та нестабільною ціновою ситуацією. Серед факторів, що відігравали вирішальну роль у її становленні, є такі:

зниження рівня світового економічного зростання (порівняно з 2005–2007 рр. на 1–2 %);

наявність значних запасів молочної продукції в Європейському Союзі, Сполучених Штатах Америки і Новій Зеландії;

вплив на імпортерний попит високих роздрібних цін та економічної нестабільності.

Як наслідок, 2008 р. було експортовано 40,4 млн т молочної продукції (в перерахунку на молоко), що становить 5,8 % загального обсягу виробництва. Це один із найнижчих показників за останні роки [7].

Висновок: Нині проблема розвитку ринку молока і молокопродуктів актуальна для ряду країн. Проведені реформи САП ЄС перетворили її на сучасний механізм, у якій зникли стимули для перевиробництва і фермери можуть своєчасно відповіда-

ти на сигнали ринку. Удосконалення структур, які формують молокопродуктовий підкомплекс, дотримання правових норм, що регламентують ведення конкурентної боротьби, створення заходів захисту інтересів фермерів є вирішальними факторами для росту конкурентоспроможності ринку молока і молокопродуктів.

Спільна аграрна політика щодо функціонування ринку молока і молокопродуктів Європейського Союзу постійно змінюється, напрями цих змін є достатньо прозорими. Разом з тим, Європейська Комісія вкотре підтверджує свій намір надалі модернізувати та спростити аграрну політику.

Україні потрібно вчасно передбачити ці зміни та здійснювати курс своєї аграрної політики щодо розвитку ринку молока і молокопродуктів з врахуванням принципів нової спільної аграрної політики ЄС.

Використані джерела

1. Дем'яненко С. Спільна аграрна політика ЄС: суть, тенденції та значення для України / С. Дем'яненко // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 82–83.
2. <http://eunews.unian.net/wer/detail/191606>
3. <http://www.infagro.com.ua>
4. <http://www.baltic-course.com/>
5. <http://podrobnosti.ua/economy/2009/07/22/617291.html>
6. <http://eunews.unian.net/ukr/detail/191618>
7. <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2899&number=95>
8. <http://www.moloko.cc/view-news.php?id=07-07-2009>